

टाँडे नर्सरी: सरल तथा फाइदाजनक प्रविधि

पृष्ठभूमि

तरकारी खेतीले नेपालको कृषि क्षेत्रको उत्थानमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। यसले लाखौं मानिसहरूलाई खाद्यान्न र आय दुवै प्रदान गरिरहेको छ। तरकारी खेतीलाई अझ बढी प्रभावकारी बनाउन र यसबाट अझै धेरै आमदानी गर्न तरकारी खेतीमा भएका समस्याहरूको पहिचान र समाधान गर्नु जरुरी छ।

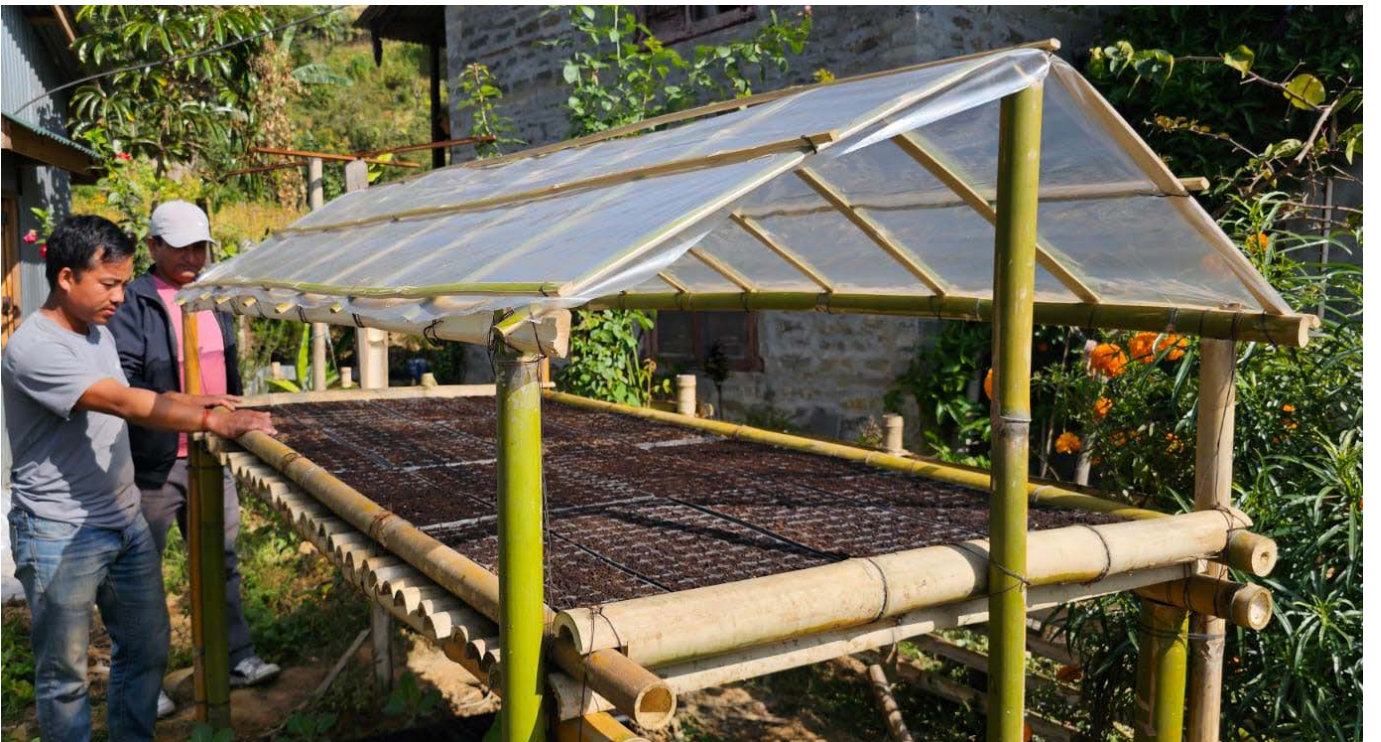
तरकारी खेती मूलतः दुई किसिमले गर्न सकिन्छस् बारीमा सोभै बीउ छरेर/रोपेर, वा नर्सरीमा बेनी तयार गरी स्थायी स्थानमा सारेर। तरकारीको बेनी उमान तथा शुरुको अवस्थाका बेनी हुर्काउनका लागि बनाइएको स्थानलाई नर्सरी भनिन्छ।

नर्सरीमा बेनी तयार पादा बेनीलाई उचित वातावरणमा हुर्काउन सकिन्छ, जसले उत्पादन वृद्धि गर्न सहयोग गर्दछ। यस विधिबाट बिरुवाहरू बलिया हुनाका साथै स्वस्थ पनि भइरहेका हुन्छन्। उक्त विधिले रोग तथा कीराको प्रकोप कम गर्न मद्दत गर्दछ।

तरकारी खेतीलाई बढी लाभदायक बनाउन थोरै जमिनमा पनि नर्सरी स्थापना गरी बीउको मितव्ययी तरिकाले उपयोग गर्न सकिन्छ। साथै, प्रतिकूल मौसममा पनि उचित व्यवस्थापनका माध्यमबाट स्वस्थ तथा गुणस्तरीय बेनी उत्पादन गर्न सकिन्छ, जसले समग्र उत्पादन वृद्धि गर्न मद्दत गर्दछ।

टाँडे नर्सरी

पानी जम्ने वा डुवान हुने क्षेत्रमा तरकारीको बेनी उमानका लागि बनाइने नर्सरी हो। यो प्रविधि वर्षा ऋतुमा पानी जम्ने र डुवान हुने तथा चिम्टाइलो माटो भएको ठाउँमा बेनी तयार पार्न उपयुक्त हुन्छ। यस प्रविधिद्वारा बेनी तयार पारी स्थाई रूपमा प्रतिकूल समयमा पनि तरकारी खेती गर्न सकिन्छ। नर्सरीको व्याड बनाउन निर्मुलिकरण गरेको माटो वा जंगलको कालो माटोको प्रयोग गर्दा बेनीको गुणस्तरमा वृद्धि हुने गर्दछ र माटोबाट सार्ने विभिन्न रोगहरू जस्तै ओइलाउने रोग, तथा डाँठ कुहिने समस्याहरूको पनि नियन्त्रण गर्न सकिन्छ।

चित्र: खोटाङको हलेसी तुवाचुङ नगरपालिका स्थित सामुदायिक सिकाई केन्द्रमा बनाइएको टाँडे नर्सरी

टाँडे नर्सरीमा बेर्ना उत्पादन गर्न सकिने उपयुक्त मुख्य बालीहरू

- काउली जातका बालीहरू (काउली, बन्दा, ब्रोकाउली, ग्याँठकोपी)
- लहरे बालीहरू (काक्रो, फर्सी, लौका, करेला, चिचिन्डो, कुभिन्डो, स्कुस, आदि)
- गोलभेंडा
- प्याज
- भन्टा, खुसानी आदि

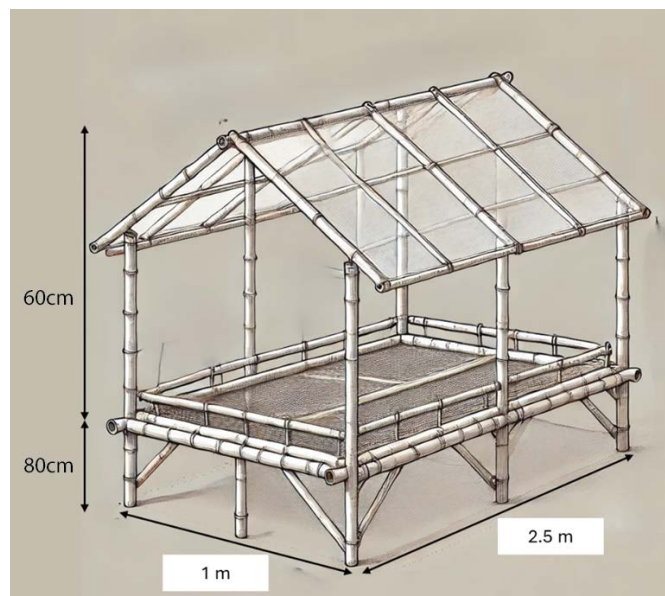
टाँडे नर्सरीका फाइदाहरू

- कम लागतमा स्वस्थ बेर्ना उत्पादन गर्न सकिने
- वर्षातको समयमा र डुवान हुने क्षेत्रमा बेर्ना उत्पादन गर्न असाध्यै प्रभावकारी
- स्वस्थ माटो प्रयोग हुने हुँदा माटोबाट सन् रोगहरूको कमी तथा नियन्त्रण
- रातो कमिला, तथा धमिराको प्रकोप भएका ठाउँमा अति उपयुक्त
- यो संरचना अलिकति उचाइमा हुने भएकोले महिलाहरूको शारीरिक मेहनत कम पर्ने
- बारम्बार निहुरिँदा हुने कम्मरको दुखाइलाई कम गर्ने

टाँडे नर्सरी बनाउने तरिका

- टाँडे नर्सरी बनाउनु अघि करिब एक मिटर जमिन माथि बाँसको टाँड तयार गर्ने
- करिब २.५ मिटर लम्बाई तथा १ मिटर चौडाई भएको टाँड बनाउँदा उपयुक्त मानिन्छ
- आवश्यकता अनुसार लम्बाई बढाउन सकिन्छ तर चौडाई १ मिटरको बनाउनु पर्छ। यसले पछि बीउ छर्दा, गोडमेल गर्दा, र बेर्ना निकाल्दा सजिलो बनाउँछ
- त्यसपछि ५०-६० से.मि. जति माथि छानोको व्यवस्था गर्ने। यसको लागि ३ मिटर प्लास्टिकको आवश्यकता पर्दछ।

यति गरिसकेपछि वर्षातको समयमा प्रयोग गर्नको लागि टाँडे नर्सरी तयार हुन्छ। बाँसको टाँडमा बोरा बिछ्याएर २-३ इन्च जति माटो राखेर नर्सरी राख्न सकिन्छ वा ट्रे (प्लास्टिक वा जैविक) को प्रयोग पनि गर्न सकिन्छ।

टाँडे नर्सरी बनाउनको लागि चाहिने सामग्री र खर्च विवरण

टाँडे नर्सरी बनाउन स्थानीय स्तरमा पाइने बाँस वा अन्य कुनै काठको सहायताले पनि बनाउन सकिन्छ। टाँडे नर्सरी बनाउनको लागि चाहिने सामग्री तथा यसका लागि लाग्ने खर्च विवरण निम्न अनुसार रहेको छः

क्र.सं.	सामग्री	विवरण	मूल्य प्रति एकाइ (रु)	जम्मा खर्च (रु)	कैफियत
१	बाँस	३ ओटा	३००	९००	
२	डोरी (जुटको)	१/२ के जी	३००	१५०	
३	सेतो प्लास्टिक	३ मिटर	६०	१८०	
४	ज्यामी खर्च	१ दिन	८००	८००	
जम्मा खर्च				२०३०	

टाँडे नर्सरी बनाउँदा ध्यान दिनु पर्ने मुख्य कुराहरू

- नर्सरी बनाउँदा कम्तिमा ६-८ घन्टा घाम लाग्ने र बासस्थान नजिक बनाउनु पर्दछ । यसले नियमित अनुगमन गर्न सजिलो बनाउँछ ।
- काम गर्न सजिलो र महिला तथा फरक क्षमता भएका व्यक्तिहरूका लागि मैत्रीपूर्ण बनाउन नर्सरीको उचाइ कम्मर बराबरको बनाउने
- छानो निर्माण गर्दा घाम सजिलै भित्र पस्ने प्लास्टिकको प्रयोग गर्ने
- नर्सरी बेड निर्माण गर्दा मलिलो तथा निर्मुलिकरण गरिएको माटोको प्रयोग गर्ने
- बर्खायाममा यस बेडको प्रयोग हुने हुँदा पानीको पूर्ण निकासको व्यवस्था गर्ने । अन्यथा नर्सरीमा भिन्न माटोबाट सरेर विभिन्न रोगहरूको प्रकोप बढ्न सक्छ ।

टाँडे नर्सरीको प्रभावकारिताबारे कृषकहरूको अनुभव

वराहताल-५, सिमलपानी, सुर्खेतका एकता कृषक समूहका कृषक धन बहादुर मर्साङ्गले पहिले वर्षातको समयमा नर्सरी राख्ने तरिका थाहा नभएर नोक्सानी व्यहोर्नु परेको थियो । वातावरण तथा कृषि नीति अनुसन्धान, प्रसार एवं विकास केन्द्र (सिप्रेड) र अन्तर्राष्ट्रिय एकीकृत पर्वतीय विकास केन्द्र (इसिमोड) को साभेदारीमा Himalayan Resilience Enabling Action Programme (HI-REAP) परियोजनाको प्राविधिक सहयोग पश्चात टाँडे नर्सरी बनाइसकेपछि, अहिले निर्धक्कसंग बेर्ना तयार गरेर विक्री समेत गर्न पाउँदा खुसी भएको कुरा बताउँछन् । उनी भन्छन्, “पानी जम्ने खेतमा बेर्ना राख्न चुनौती हुने हुँदा कम खर्चमा बन्ने टाँडे नर्सरीको अनुशरण गर्न सके वर्षातको समयमा बेर्ना तयार पारी अनुकूल समयमा तरकारी खेती गर्न सकिन्छ ।”

त्यसैगरी, हलेसी तुवाचुङ नगरपालिका-७, माल्खु, खोटाङ्ग स्थित माल्खु ककनी कृषक समूहका कृषक नयस राइले पनि टाँडे नर्सरीको प्रयोगले वर्षातको समयमा बेर्ना उमार्न सहज भएको र अन्य कृषकलाई पनि यो सरल प्रविधि प्रयोग गर्न सुझाव दिएका छन् ।

चित्र: टाँडे नर्सरीमा तयार भएका स्वस्थ बेर्ना

निष्कर्ष

टाँडे नर्सरी वर्षातको समयमा जलमग्न वा डुवान हुने क्षेत्रहरूमा तरकारीको स्वस्थ बेनी उत्पादन गर्न प्रयोग गरिने प्रभावकारी प्रविधि हो । विशेष गरी वर्षा ऋतुमा पानी जम्ने चिम्टाइलो माटो भएका स्थानहरूमा यसको प्रयोग गरिन्छ, जसले निरन्तर खेती सम्भव बनाउँछ । यो प्रविधि कम लागतमा स्वस्थ बेनी उत्पादन गर्न प्रभावकारी छ र यसले प्रतिकूल मौसममा समेत खेतीलाई निरन्तरता दिन मद्दत गर्दछ छ, जसले कृषकहरूलाई उच्च उत्पादन र आम्दानी भित्त्याउन सहयोग गर्दछ ।

आभार

यो ज्ञान सामाग्री तयार पार्न Himalayan Resilience Enabling Action Programme (HI-REAP) परियोजना अन्तर्गत अनुसन्धान सञ्चालन गरिएको थियो र हामी HI-REAP परियोजनाप्रती उनीहरूको आर्थिक सहयोग र मार्गदर्शनको लागि आभारी छौं । साथै यस ज्ञान सामाग्री को सावधानीपूर्वक समिक्षाको लागि अन्तर्राष्ट्रिय एकीकृत पर्वतीय विकास केन्द्र (इसिमोड) का कमल अर्याल र वातावरण तथा कृषि नीति अनुसन्धान, प्रसार एवं विकास केन्द्र (सिप्रेड) का काञ्चन राज पाण्डे प्रति कृतज्ञ छौं । अनुसन्धानको क्रममा परीक्षण सेटअप र तथ्यांक सङ्कलनका लागि खोटाङ जिल्लाको हलेसी तुवाचुङ नगरपालिका र सुर्खेत जिल्लाको बराहताल गाउँपालिकाका किसान, प्राविधिक सहायक तथा स्थानिय श्रोत व्यक्ति प्रति हाम्रो विशेष कृतज्ञ छौं ।

This work is being implemented by ICIMOD's Himalayan Resilience Enabling Action Programme (HI-REAP) funded by the United Kingdom International Development through its Foreign, Commonwealth and Development Office (FCDO).

ICIMOD

थप जानकारीका लागि.

वातावरण तथा कृषि नीति अनुसन्धान, प्रसार एवं विकास केन्द्र (सिप्रेड)

नयाँबाटो, रिङ्गरोड, ललितपुर, नेपाल | पो.ब.नं. ५७५२, काठमाडौं | फोन नं.: (९७७-९) ५९८४२७२, ५९८४२८२ | फ्याक्स: (९७७-९) ५९८४९६५

इमेल: contact@ceapred.org.np | वेबसाइट: www.ceapred.org.np